

GREK MİSTİSİZMİNDE RUHUN ÖZGÜRLEŞME SÜRECİ

The Process of Emancipation of Sprit in Greek Mysticism

(Makale Geliş Tarihi: 15.08.2019 / Kabul Tarihi: 01.10.2019)

Kutsi KAHVECİ *

Öz

Grek düşünce dünyasında Milet sonrası felsefeyi etkileyen din Orfizmdir. Bu dinin Grek dünyasına getirdiği yenilikler, yeni bir ruh anlayışı, mistik tapınma şekilleri ve tanrıların özellikleri konusundadır. Orfizmin mistik ve gizemli bir tarikat dini haline gelmesinin temel nedeni, ruh anlayışıdır. Bu anlayışta ruh, tanrısal bir doğaya sahiptir. Ruh, günün birinde tanrısal doğasından uzaklaşarak bedenine içine düşer ve beden artık ruhun hapisanesidir. Ruhun bu hapishaneden gerçek kurtuluşu ölümle mümkündür. Ruhun kurtuluşu konusunda bu dinin mistik ve gizemli tapınma ritüelleri vardır. Bunlardan birisi de çileciliktir. Bu çileciliğin amacı, ruhu yaşarken beden tutsaklığından kurtarmaktır. Orfizmin mistik tapınma ritüelleri ve ruh inancı Phytagoras felsefesi üzerinde etkilidir. Aynı zamanda Orfizmin, beden ruhun hapisanesi olduğu inancı, Platon felsefesinde ruh-beden karşıtlığı olarak formüle edilir. Daha sonra bu etkiler İskenderiye mistisizmine, Plotinos'a kadar uzanır. Plotinos Platon'un görüşleri ile Doğu'nun mistik düşüncesinin adeta kesişme noktasıdır

Anahtar Kelimeler: Mistisizm, Orfizim, Tanrı, Ruh, Sezgi, Asketizm.

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü; Assist. Prof. Dr. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, e-posta: kkahveci@atauni.edu.tr, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6752-6566>

Abstract

The religion that affected the Greek philosophy after Miletus is Orphism. The novelties that this religion introduced into the Greek world are a new understanding of spirit, mystic worship forms and the traits of Gods. The main reason why Orphism became mystic and mysterious cult is its understanding of spirit. In this understanding, spirit has a divine nature. One day, estranged from its divine nature, the spirit falls into the body and from then on, the body becomes the prison of the spirit. The real salvation of the spirit is possible through death. However, on the salvation of the spirit, this religion has mystic and mysterious worship rituals. One of them is asceticism. The aim of this asceticism is to liberate spirit from the body's captivity while living. The mystic worship rituals and spirit belief affect the Pythagoras philosophy. At same time, Orphism's belief of body as the prison of spirit is formulated in Plato philosophy as spirit-body contrast. These effects, afterwards, reach out to Alexandretta mysticism, to Plotinus. Plotinus is fairly a crossing point of Plato's views and Eastern mysticism.

Keywords: Mysticism, Orphism, God, Spirit, Intuition, Ascetism.

Giriş

Mistisizm kelimesi, Yunanca 'Mystikos' yani Eleusis gizemlerine katılan kişi 'Initiate' ve gizemlere katılım anlamına gelen 'Mysteria' terimiyle ilişkilidir. Kelimenin kökeni hakkındaki görüşlerden biri Yunanca'da dudak ve gözleri kapamak anlamına gelen 'Muein'den geldiği yönündedir. Kısacası 'gizli olmak, dilsiz olmak, dudakları ve gözleri kapamak' anlamlarında kullanılmaktadır (Kara, 1998: s.11). İnsanoğlu, tarihin belli dönemlerinde, görünen ve bilinen yollardan ulaşamayacağını anladığı bazı gerçeklere, gözlerini kapayarak, sezgileri ile ulaşmaya çalışmıştır. Bu çabaların sonucu olarak ortaya çıkmış olan mistisizm 'insanın görünen nesnelere ardındaki gerçeklik, sonsuzluk ve birliğe ulaşma yönündeki ruhi tecrübesi ve bu tecrübeyi ifade eden doktrin' (Kutluer, 2005: s.188-189) ve aynı zamanda, 'insanın akıl yoluyla ulaşmadığı bir yüceliğe, sezgi yoluyla doğrudan ulaşması, onunla herhangi bir aracı olmadan temas kurması' (Güngör, 1982: s.17-18) şeklinde de tanımlanmaktadır.

Mistisizm ya da gizemcilik, en genel anlamıyla, Tanrı ile ya da herhangi bir kutsal varlıkla içten ve kişisel bir bağ kurma arayışıdır. Mistikler, Tanrı düşüncesi dışındaki tüm düşüncelerden zihinlerini arındırarak Tanrı'ya ulaşılacağına inanırlar. Mistisizm, duygu ve sezgiye dayalı bir inanç yolu olarak, akıl ile deney alanı dışında, duygu ve sezgilerle gerçeğe ulaşma anlayışıdır. Tanrıbilimsel açıdan, 'kişinin kendi içine kapanarak, Tanrı'yı kendinde araması' biçiminde de tanımlanır. Mistisizmin son aşaması, 'Tanrı'nın varlığında eriyerek, nefsin ya da kişiliğin yok edilmesidir (Kahveci, 2014: s.17).

Mistik tecrübe, mutlak bir gerçeklik veya Tanrı'yla temaşaya dayanan doğrudan ve aracısız bir temas ya da birleşme olabileceği gibi, Tanrı'nın mistik tecrübeyi yaşayan insanın varlığına bir bütün olarak nüfuz etmesi duygusundan da oluşabilir. Bununla birlikte mistik tecrübelerin en önemli özelliği, onun kişiye özel, yaşanan fakat anlatılamayan, yoğun ve biricik olan bir tecrübe olmasıdır. Mistik tecrübe, onu yaşayan kişiyi aydınlatan, kişiye kurtuluşunu sağlayan, kişinin tümüyle pasif olduğu, kişinin başına her an her yerde gelebilecek, onun değerlerini, yaşantısını, bütün bir bakış tarzını değiştirecek bir tecrübedir (Sunar, 1979: s.11-12).

Öte yandan dinî mistisizmlerin en karakteristik özelliği 'Tanrı'ya ulaşma arzusu'dur. Mistisizm, Tanrı'yla birleşmeye doğru insan ruhunun evrensel arzusunun değişmez bir ifadesidir. Bir başka ifadeyle dinî mistisizm, kendi huzur ve olgunlaşma ilkesini Tanrı'da gören insan ruhunun, kendi geçici benliğini terk ederek Tanrı'nın yol göstericiliğinde yeni bir varlık ve benlik kazanma arzusunun az ya da çok açık ve sürükleyici ifadesidir. Tanrı'dan ayrı düşmüş olma, bir mistiğin temel üzüntüsü ve onu harekete geçiren arzusunun asıl itici gücüdür. Mistikler sık sık bu 'ayrılık acısı'nı dile getirirler. Gerçekten de mistik, kendi gelişimini, ayrılığın acı tecrübesi içinde gösterir; insan ve dünya veya insan ve Tanrı'yı ayıran uçurumu aşmak ister. Eşyanın aldatıcı görüntüsünden vazgeçerek, ruhunun derinliğinde gömülü ilâhî kıvılcımı ortaya çıkarmak için, kendi iç derinliğinde yolculuğa çıkar. Mistik için insanî tutkuların çeşitli şekilleri, tek gerçek arzusunun aldatıcı kılık değiştirmeleridir; bu, 'Tanrı veya ulûhiyet arzusudur' (Sunar, 1979: s.78). Kısacası mistiğin gözündeki 'insan, özü itibarıyla Tanrı'dan kopan bir parçadır'; bütüne, asıl ve hakiki varlığa ulaşmak, onunla bütünleşmek varoluşun en son gayesini oluşturur. Bu aynı zamanda bütün ıstırapların ve acıların son bulduğu devamlı huzurun da temel şartı olarak gözükür. İşte mistisizm, böyle bir anlayış içerisinde arzu duyulan amaca ulaşmak için şuur ve kişiliğin yeniden bir yapılanmasıdır.

Duyuları aşan, aklımızın doğal durumunda varoluşu ve özü bize kapalı, saklı kalan doğaüstü inanç doğruları olan mistisizm; tinsel tutum ve düşünüş, yaşama doğrultusu olarak da: Karanlık, sırla yüklü olana duyulan aşırı eğilim, açık olmayan, mistik düşünme biçimi, tanrısal sezgi yoluyla algılanamayan doğaüstü gerçekleri yaşama, Tanrı'ya erişme çabalarının tümü ve yüksek bir gücü kavramak ve eylemlerini bu güce göre düzenlemek için gerçekliğin üstüne yükselme eğilimidir (Akarsu, 1984: s. 75).

Aynı zamanda mistisizm: Her türlü özne-nesne ayrımını, ikiliğini kaldırarak bir olma durumu (yalnızca Tanrı ile değil, doğayla da olabilir), Tanrı'yla bir olma, birleşme, kendini Tanrı'da yaşama durumu, yüksek tinsel güçler aracılığıyla Tanrı'yı görme, Tanrı'ya erişme durumu ve sır dolu eylemler ya da ruhsal alıştırmalarla Tanrı'ya erişme yöntem ve tekniğine ilişkin durumlardır (Akarsu, 1984: s.75). Bu bağlamda mistisizm, her şeyden önce pratiğe aittir (Blamires, 1971: s.614).

Grek Mistisizmi

Grek düşüncesinde felsefenin doğuşu, düşünsel süreci, din ve mitolojiden koparmamış aksine bu alanların her zaman birbirleriyle bağlantılı olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda felsefe, doğa üzerine yeni bir düşünme biçimi olarak ortaya çıkmış ve bu yeni biçim, çıkış noktası itibariyle yerleşik dinsel mitolojik yapıyla çatışma içerisine girmemiştir. Din ve mitoloji arasında çatışma olmaması iki alanın aynı konu üzerinde çalışmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu konu da evrendir. Grek düşünce dünyasında felsefenin ortaya çıkmasıyla beraber evrenle ilgili sorunlar (M.Ö. 6. Yüzyıl) felsefenin araştırma konusu olmuştur. Ancak felsefeden önce evren üzerine din ve mitoloji birlikte çalışmışlardır. Grek, din ve mitolojisinin evren üzerine çalışmaları, 'Theologia' olarak adlandırılan çalışmalardır. Yapılan çalışmalar, evrenin oluşumunu tanrıların oluşumuyla açıkladığı için dinseldir. Tanrıların doğumu, evrenin doğumunun nedenidir. Dolayısıyla Theologia, bir tür evrendoğum, evrenin doğuş ve ortaya çıkışını tanrıların doğuşuyla birlikte açıklamaktır. Böylece Elea filozoflarının dönemi, Grek düşünce dünyasında sadece felsefede değil dinde de değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemi etkileyen din de Orfizmdir. Bu din, M.Ö. 6. Yüzyıl boyunca ortaya çıkan yeni bir Dionysos tapımıdır. Orfizmden her şeyin nedeninin Zeus olduğu, ayrıca Zeus'un ilk tanrı olduğu ve baş, orta olduğu düşünceleri, tek tanrı kabulünün yönelimleri olarak görülmüştür (Atış, 2009: s.60). Orpheus; mitolojide ünlü Trakyalı bir ozandır. İlkçağda ünü Orfizmden denilen mistik bir akım yaratacak kadar çok yayılmış, kişiliği üzerine anlatılan masallar her türlü sanatçıyı etkilemiştir (Erhat, 1993: s.100).

Orfizmden Heseiodos'un Theogonia'sından etkilenmiştir. Theogonia'da bulunan evrenin başlangıcı düşüncesi Orfizmden de vardır. Orfizmden evrenin başlangıcı zamandır. Zaman kavramı ve insanlığın soyunun öldürülen Dionysos'un külleri ve kanlarından oluşması gibi unsurlar, Orfik mitolojideki yeni unsurlardır. Orfik mitoloji sadece bu yeni unsurlar nedeniyle değil tanrıların insan biçimci olmamasıyla da Homeros destanlarındaki dinsel yapıdan ayrılır. Orfizmi eski dinden ayıran diğer bir özellik de mistik yapısıdır. Bu yapı, Orfizmi, tapınma ve ibadet kuralları olan bir tarikat dini haline getirir. Bu bağlamda Orfizmin mistik ve gizemli bir tarikat dini haline gelmesinin nedeni, ruh anlayışıdır. Orfik anlayışta ruh, tanrısal bir doğaya sahiptir. Ruh, günün birinde tanrısal doğasından uzaklaşarak bedenine düşer ve beden, artık ruhun hapisanesidir. Ruhun bu hapisaneden gerçek kurtuluşu ölümle mümkündür. Ancak ruhun kurtuluşu konusunda bu dinin mistik ve gizemli tapınma ritüelleri vardır. Bunlardan birisi de çileciliktir. Bu çileciliğin amacı, ruhu yaşarken bedeninin tutsaklığından kurtarmaktır. Orfizmden ruhun bedensiz özgür olabileceği inancı, Grek dünyasına yeni bir ruh anlayışını yerleştirir. Ruh, bedenden ayrıldığı zaman temiz, saf ve kutsal olacaktır. Böyle bir ruh anlayışı ne Homeros döneminde ne de Milet felsefesinde yoktur. Orfizmin Grek dünyasına etkileri yeni bir ruh anlayışı, mistik tapınma ritüelleri ve tanrıların özellikleri konusundadır. Ayrıca bu konular, Orfizmin Grek inancına getirdiği yeniliklerdir. Orfizmin

mistik tapınma ritüelleri ve ruh inancı Phytagoras (M.Ö. 570-500) felsefesi üzerinde etkilidir. Aynı zamanda Orfizmin, beden ruhun hapishanesi olduğu inancı, Platon (M.Ö. 427-347) felsefesinde ruh beden karşıtlığı olarak formüle edilir. Platon'dan hareketle Yeni Plâtonculuğun, İlkçağ'ın son dönemlerinde en dikkat çekici filozofu olan Plotinos (M.S. 205-270) ise Platon'un görüşleri ile Doğu'nun mistik düşüncesinin adeta kesişme noktasıdır (Atış, 2009: s.60).

İlk dönem felsefesinin çalışma alanını belirleyen din ve mitoloji içerik değişikliğiyle Milet sonrası felsefeyi mistik ve metafizik bir içeriğe yönlendirir. Ancak bu yönlendirme Grek filozofların felsefelerini dinsel teorik ve pratiğin iç içe geçtiği felsefeler haline getirmez. Bu durum mitoloji ve dinin içerik değişikliğine uğrayarak felsefe üzerindeki etkinliğini her dönemde sürdürdüğünü gösterir. Mitoloji ve dinin felsefe üzerindeki etkisi, ilk dönemde Teogoniden Kozmogoniye geçişte laik ve akılcı bir felsefeyi şekillendirirken, sonraki dönemde Orfizim ile mistik ve metafizik öğelerin egemen olduğu farklı bir akılcı felsefeyi şekillendirir (Atış, 2009: s.60).

Grek felsefesi hakkında, özü itibariyle akılcı olduğu ve sahip olduğu ihtişamın hakikat kültürünü zihinselleştirerek laikleştirmesinden kaynaklandığı iddiaları vardır. Böyle ifade edildiğinde yargı fazlaca dışlayıcıdır. Mistisizmden kaynağını alan, doğan Grek spekülasyonu, bu mistisizmden o denli az sapmıştır ki, en büyük düşünürünü, Platon'u ona borçludur. Nitekim yaşadığı Pozitivist krizin sonrasında çıkış noktasına tam anlamıyla geri dönmüş ve sırlarla –gizemlerle- sonlanmıştır. Yunan dinini mitolojiye indirgemek, az bir küçümseme değildir. Greklerin dini ihtiyaçlarında bir kabarma görülmüştür görülmesine, ama gerçekte mitoloji, onların kısa süre sonra artık inanmaz oldukları fizik olanın bir romanıdır. Onların hakiki dinleri Eleusis, Kybele, Mithra sırlarında yatar. Bunlar aracılığıyla ki, Grek ruhu varoluşun son sırrına erginleşiyor ve Mavera'yı bir anlığına algıladığını düşünüyordu. Bu görüşle, daha doğrusu bu üst görüş ile sonlu varlığının sonsuza kabil - mümkün olabilir- ölümsüz bir varlığa dönüştüğünden emin oluyordu. Bu bağlamda ünlü dinler tarihçisi Geoffrey Parrinder dünya mistisizminin temelleri eski Grek mitlerinde yatar demektedir. Aynı zamanda Grek sırları özellikle Bereket Tanrıçası Demeter ve Verimlilik Tanrıçası Dionysus ile ilişkilidir (Tural, 2011: s.36).

Öte yandan Atina'ya yakın Eleusis'te çeşitli ayinler düzenlenmekteydi. Eleusis adlı şehre adını veren efsanevi kişi adına, Tahıl Tanrıçası Demeter ve kızı Persephone onuruna her yıl düzenlenen törenler, eski Yunanistan'daki tüm ritüel kutlamalarının en kutsalı ve en saygın olanıydı. Bu şenlikler, Atina'nın 20 km. batısında bulunan Eleusis kentinde, Miken döneminden beri kutlanmakta olup iki bin yıllık bir geçmişe sahipti. Yunan ve Roma'dan gelerek bir araya toplanan müritler Atina ve Eleusis arasını yürüyerek kutsanırlar ve Grek dininin en yüce basamağı kabul edilen Eleusis gizli törenlerine katılırlardı. Eleusis'de de tıpkı Dionysos ve Orpheus törenlerinde ya da Helenistik dönemde diğer Doğu gizemlerinde olduğu

gibi, müritler kendi yaşam şartlarını aşarak daha yüce, neredeyse insanüstü bir varlık durumuna ulaşmak amacıyla inisiyasyona katılırlardı. Törenlerde bir araya gelenlere içki sunulur; doğa tanrılarını canlandıran aktörler tarafından oynanan bir drama gösterisi izlettirilirdi. Tüm şenlik tarımda bereket teması üzerinde yoğunlaşmıştı. Burada, ‘bolluk yeraltından kaynaklanır’ düşüncesi egemendi. Bereket ve üretkenliğin kaynağı olarak toprak gösterilirdi. Oynanan drama da ‘biçilen tahıl ölmekte, ama verdiği tohumlar yeniden büyümektedir’ denilerek ölümün aslında korkulmaması gereken bir olgu olduğu düşüncesi ifade edilirdi. Bu döngü, insan ruhunun da serüvenini aktarmaktadır (Erhat, 1993: s.100). Bu ayinler gizli olduğu için tam olarak ne yaptıkları bilinmemektedir. Ancak denizde yıkanma, kabul töreni gibi ileri birçok evreler mevcuttu. Hem teori hem pratikte Hıristiyanlık bu eski mitleri takip etti. Bu konuyla ilgili Parrinder görüşlerini bu ayinlere katılanların devlet ritüellerinden ziyade daha bireysel ve daha duygusal bir hava yakalamalarına dayandırmaktadır. Tıpkı onlar gibi Hıristiyanlarda başlangıçta kovuşturmalar başlayınca toplantılarını gizli gizli yapmaktaydılar. Ancak Hıristiyanlık tüm ırklara ve sınıflara kapılarını açmıştı (Tural, 2011: s.36).

Mistisizmle ilgili önemli çalışmalarda bulunan Henri Bergson’a (1859-1941) göre, Grek mistisizmini anlamak için Grek felsefesine bakmak gerekir. Grek felsefesinin evreni, tamamıyla rasyonel planda olagelmıştır. İnsan düşüncesini en yüksek seviyede soyutlaştırmış ve genelleştirmiştir. Ancak, bu düşünce hareketinin kaynağında iki önemli konu vardır: Birincisi felsefi türden olmayan bir itmenin bulunması; ikincisi de hareketin ulaştığı felsefi doktrinin saf akli aşığı iddia etmesidir. Çünkü Diyonizos heyecanı Orfeus da, oradan da Pythagorascılık’ta devam etmiştir. Gerçekten de Pythagoras’dan Platon’a kadar giderek rasyonellik dozu artan Grek felsefesinde, M.Ö. 6. Yüzyılda gelişmiş bir din ve gizli bir tarikat kimliği taşıyan Orfizmin dinamik bir etkisi olmuştur. Diyonizos adı verilen bu dinin Tanrısı, Trakya’dan gelmiş olup sermestlik –sarhoşluk- hallerini kutsallaştıran bir efsaneyle iç içedir. Bu dinin inananları, ayinlerini kesin olarak belirlenmiş bir cezbe ve sarhoşluk halinde yaparlar ve böylece Tanrılarla birleştiklerine inanırlardı (Kök, 2001: s. 87-88).

Ancak bu dine sonradan karıştığı anlaşılan Orfeus’la birlikte bu kültürte önemli bir reform yapılır; şarap içerek sarhoş olmanın yerini züht sarhoşluğu alır. Orfeus dininin mensupları şarabı sadece sembol olarak kullanıyorlar ve Tanrı’yla birleşmenin sarhoşluğunu arıyorlardı. Onlara göre, insanın ilahi bir kaynağı vardı ve ruh bu dünyada bedene hapsedilmişti. Bu mahkûmiyetin daha kötüsü ise ruhun insandan sonra bir bitki veya hayvana bürünmesidir. İşte Orfeus dini, Diyonizos kültürüne eklenmek suretiyle insan ruhunu bu devamlı doğuş çarkından kurtararak ilahi kaynağına geri götürmek, yani Tanrı’ya kavuşturmak amacı güdüyordu. Pythagoras’ın felsefesinde bir sayı mistisizmine bürünerek devam eden anlayış Platon’a kadar uzanmaktadır. Fakat gelişmesinin son noktalarında bulunan ve Platon kadar Aristoteles’ten (M.Ö. 84-322)’ten de gelen Plotinos felsefesi daha açık bir

şekilde mistiktir. Böylece kaynağında Orfeuşçuluk bulunan Grek mistisizmi, gide-rek diyalektik bir mistiklik halinde gelişti. Yani buradaki zihni gelişmeyi, zihin dışı bir kuvvet doğurmuş ve onu zihin ötesindeki son noktaya kadar götürmüştür (Kök, 2001: s.88).

Bergson'a göre Grek felsefesinin gelişmesi hakkında başka yorumlarda yapılabilir, bu tek başına akla da mal edilebilir. Ancak, akıldan bağımsız olarak yetenekli bazı ruhlarda, uzaktan uzağa zekânın ötesinde bir görüş, bir temas, aşkın bir gerçekliğin ilhamını aramaya giden bir çaba da olduğu inkâr edilemez. Bu çaba, her defasında arta kalanı diyalektiğe emanet etti ve kaybolmaktan kurtuldu. Tamamıyla Diyonizoscü olan bir ilk dalganın zekâlılık gösteren Orfeuşçulukta kaybolmaya yüz tutması, Orfeuşçuluktaki ikinci dalganın Pythagorasçılıkta, yani bir felsefede son bulması, ondaki bu çizginin Platon'a geçmesi, en sonunda da İskenderiye mistisizmine -Plotinos'a- açılması, hep iki niteliğin, yani düşünce ve inancın, felsefe ile mistikliğin son noktada zihin üstü ya da mistik diye adlandırılmasından ibarettir (Kök, 2001: s.88-89).

Eski Yunan'da mistisizmin dini bir kaynağı vardır ve Pythagoras'ın da Orfeuş dininin tesiri altında bir takım fikirlere vardığı kabul edilir. Batı dünyasında mevcut kaynaklardan takip edebildiğimiz ilk mistik düşünce Pitagoras'da görülmektedir. Pythagoras bir tarikat kurmuştu ve orada müritlerine bu dünyanın geçici ve aldatıcı olduğunu, ruhun burada hapisane hayatı yaşadığını, ancak -görünmeyen- bir Tanrı ile mistik birlik kurmak sayesinde ruhun kurtulacağını öğretiyordu. Bu fikirler Yunan dünyasına dışarıdan, din yoluyla girmiştir. Antik Yunan'ın en meşhur filozoflarından Pythagoras hakkındaki bilgilerimiz oldukça karmaşıktır?. Bunun sebebi Pythagoras'ın deyim yerinde ise bir peygamber gibi karşılanması ve okulunu tarikata benzer şekilde örgütlemesidir. Bu tarikatın en ciddi kuralı gizlilik yeminidir ki, Pythagoras hakkındaki bilgilerimizi kısıtlı hale getiren bu kuraldır. Bu bağlamda Pythagoras hayatı, kişiliği ve çalışmalarıyla ilgili bilgilerimiz yetersizdir. Onun ile ilgili bilgilerden; onun filozoftan çok bir din adamı olduğunu biliyoruz. Aristoteles bile hiçbir zaman bir Pythagoras felsefesinden söz etmez, sürekli Pythagorasçıların felsefesinden söz eder (Aster, 1999: s.35-30). Kaynaklarda milâttan önce 570 civarında Sisam (Samos) adasında dünyaya geldiği, otuz yaşlarına kadar burada yaşadığı, daha sonra tiran Polykrates'in yönetiminden hoşlanmadığı için Güney İtalya'daki Kroton'a göç ettiği ve orada felsefi, dinî, siyasî mahiyette bir okul kurduğu anlatılır (Gökdoğan, 2007: s.292). M.Ö. 6. Yüzyılın ikinci yarısında Güney İtalya'da, Kroton'da Pythagoras tarafından kurulmuş olan Pythagorasçı okul, İlkçağ Yunan felsefesinde, Batı geleneğini temsil eder. Pythagorasçı okulun en önemli özelliği, onlarda felsefeyi doğuran, felsefi düşünceyi yaratan motifin değişmesidir. Buna göre Pythagorasçılar felsefeyle salt pratik amaçlarla uğraşmışlardır. Burada amaç, anlamak ya da öğrenmekten ziyade arınmak; bilgi yoluyla saflaşarak evren ruhuyla birleşmek olmuştur. Yani Pythagorasçılarda felsefe, varlığın ötesine geçerek, bir yaşam tarzı olmuştur. Pythagorasçı

okulun, İyonya okulundan en önemli farkı Pythagorasçı gelenek içinde yer alan filozofların sadece bir felsefe okulu değil fakat daha ziyade dini bir tarikat ve hatta politik bir örgüt ya da cemaat meydana getirmiş olmalarıdır (Cevizci, 2012: s.37-38).

Pythagorasçılar denilen, ilk defa aralarında kadınların, kızların da bulunduğu öğrencileri aynı felsefî ve siyasî görüşlere sahip, her alanda ortak konularla uğraşan kimselerdi ve öğrendiklerini, sırlarını açıklamamaya karar vermişlerdi. Hayat ilkeleri basit gıdalarla beslenme, sıkı disiplin kurallarına uyma, nefse hâkim olma, azla yetinme ve ustaya kesin itaatten ibaretti (Gökdoğan, 2007: s.292). Pythagorasçı cemaat yalnız dini nitelik taşımakla kalmamış aynı zamanda siyasi bir nitelik sergilemiş ve siyasi amaçlar belirlemiştir. Bu anlamda Pythagorasçılar, Kroton ve öteki bazı güney İtalya kentlerinde uzun zaman iktidarı elinde tutmuştur. Pythagoras siyasette cemaati ile uzlaşabilmiş değildir. Belki de o Kroton'dan bu nedenle uzaklaştı ve gittiği yerde de öldü. Pythagorasçıların siyaset ile ilgilenmeleri kendilerinin felaketi olmuştur. Halk arasında yaşantıları ve fikirleri bir tarikat gibi görülen Pythagoras ve öğrencileri sonuçta, siyasî düşmanlarının tahrikiyle galeyana gelen kalabalık bir kitlenin saldırısına maruz kaldı. Çıkan bu isyanda cemaatin merkezi yıkılıp yağmalanmış ve cemaat dağılmıştır. Bazı kaynaklar Pythagoras'ın bu sırada öldürüldüğünü, bazıları ise Metapontion'a kaçarak bir süre daha yaşadığını bildirmektedir. Böylece Pythagoras ve öğrencilerinin Kroton'daki politik etkileri sona ermiş, ancak felsefî ve bilimsel etkileri bütün İlkçağ boyunca devam etmiştir. Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı yüzyıllarda Pythagorasçılığı yeniden canlandırma çabaları (Yeni Pythagorasçılık) olmuşsa da bu etkinliklerde daha çok Pythagoras'ın efsanesi ve mistik dünya görüşü öne çıkarılmıştır (Gökdoğan, 2007: s.292). Aynı zamanda kendisine karşı duyulan hayranlık o kadar büyük idi ki müritleri sonradan Pythagoras'ın Metapontion'da yaşadığına inandıkları evini tapınak yapmışlardır (Kranz, 1976: s.34).

M.Ö 5.Yüzyılda tümüyle yeni olan bir düşünce akımının ortaya çıkışına tanık oluyoruz. Her yerde geçerli olmasa bile, sınırlı ortamlarda geçerli sayılan: 'Bedenden ruh için bir zindandır', görüşü taraftar bulmuştur. Bu dönem; ruhun amacını, bedenden bağımsız yaşama çabasında görmek ister ve eskilerin tam aksine, bu dünyadaki yaşamı; eski bir yaşamda işlenmiş suçların cezalarının çekildiği yer olarak düşünür. Ruh göçü olayı, yani ruhun gerek doğum öncesi ve gerekse doğum sonrası bir takım biçimlere girdiği görüşü, bu dönem düşünürlerinin başlıca problemi olmuştur (Aster, 1999: s.31).

Bu bağlamda Pythagoras'ın inanışına göre Tanrı evreni sayılar vasıtasıyla düzenlemiştir. Tanrı birlik, dünya çokluktur ve zıtlardan meydana gelmiştir. Bu zıtlar on çifttir: Sınırlı ve sınırsız, tek ve çift, bir ve çok, sağ ve sol, erkek ve dişi, sükûnet ve hareket, doğru ve eğri, aydınlık ve karanlık, iyi ve kötü, kare ve dikdörtgen. Bu çiftlerin ilk unsurları düzen ilkelerinin, ikinci unsurları düzensizlik ilkelerinin ifadesidir. Zıtlara birliği veren oran ve uyumdur –harmoni-. Sayıların

uyumunu tam anlamıyla idrak eden kutsallığa ve ölümsüzlüğe erişir. Bu dinî çerçe- ve içinde ruh göçüne ve bu göçün yalnız insandan insana değil her canlıya olabile- ceğine inanılır. Bu yüzden Pythagoras ve takipçileri et yemezler, hayvan kurban etmezler. Onlara göre bağımsız bir varlığa sahip olan ruh bedenle kurduğu ilişki sonucunda kirlenip saflığını yitirmiştir ve arınmak için başka bir bedene geçmesi, ölümsüzlüğe erişmek için de mutlak bilgiyle aydınlanması gerekir. Pythagoras ‘fi- lozof’ terimini ilk kullanan kişidir. Kaynaklara göre kendisini ‘sophos’ –bilge- ola- rak nitelememiş, onun yerine ‘philosophos’ -bilgelik seven- demeyi tercih etmiştir. Benimsediği mistik ayinler ve felsefesindeki sayı mistisizmi Doğu din ve felsefele- rinden alınmış olduğundan Pythagoras’ın Doğu’ya seyahatler yaptığını inanılır. Onun Mısır’a gittiğine kesin gözüyle bakılmakta, Pers Hükümdarı Kambiz tarafın- dan esirler arasında Bâbil’e götürüldüğü ve orada rahiplerin yönettiği ayinlere ka- tıldığı kabul edilmektedir. Iamblihos’a göre Bâbil’de yedi yıl kalmış, bu süre zar- fında Mecûsîler’den -işgalci Persler- sayılar ve müzik teorisiyle diğer bilgileri öğ- renmiştir (Gökdoğan, 2007: s.292).

Pythagorasçıların amacı; insanın kendisini, beden ve ruh göçüne köle ol- maktan kurtarmaktır. İnsan ne denli kötü ve günahkâr bir yaşam sürerse, öldükten sonra ruhunun aşağılayıcı bir hayvan bedenine girme ihtimali o denli yüksek olur. Pythagoras’ın din yenilikçiliğinin temelinde, ruhun ölüm sonrasındaki durumu problemi vardır. Ona göre ruh bedene zincirlenmiştir, beden ruh için bir hapishane- dir. Ölüm sonrası ruh başka bir bedene göç eder. Bu göç, ruhun dünyadaki ya- şamına bağlı olarak sonuçlanır. İyi ve temiz bir ruh yüksek bir bedene göç eder. Fakat ruhun gerçek çabası; özgür yaşamak, yani bedene bağımlı olmaksızın mutlak ruh durumuna ulaşabilmek olmalıdır (Aster, 1999: s.35-30). Bu amaca ulaşabilmek için, Pythagoras öğrencilerine bazı yollar gösterir. Et yememek, yalnızca bitkisel gıdalarla beslenmek, kanlı kurbanlardan kaçınmak. Ruhun arınması ve bedenden ayrı bir yaşama ulaşabilmesi için bilim ve sanattan yararlanılır (Birant, 1987: s.16).

Pythagoras tarikatının bazı kuralları şunlardır (Russell, 1983: s.38):

1. Baklagillerden özellikle fasulyeden sakınmak
2. Sofradan düşeni kaldırmamak
3. Beyaz horoza dokunmamak
4. Ekmeği koparmamak
5. Çapraz çubukların üzerinden atlamamak
6. Ateşi demirle (bıçakla) karıştırmama
7. Bütün bir ekmekten yememek
8. Başa takılan çelengi koparmamak

9. Dörtlük esasına dayanan bir ölçüye göre yapılmış cisimlerin üzerinde oturmamak
 10. Yürek yememek
 11. Ana yollarda dolaşmamak
 12. Evinde kırlangıç barındırmamak
 13. Bir kap ateşten kaldırılınca, izini külde bırakmamak, külleri karıştırmak
 14. Işığın yanında aynaya bakmamak
 15. Yataktan kalkınca çarşafı, örtüleri dürmek, vücut izini ortadan kaldırmak
 16. Dar yüzük takmamak
 17. Tırnak kesiklerinin ya da saç kırpıntılarının üstüne tükürmek
 18. Gök gürlediğinde yere dokunmak vs.
- Bu bağlamda; (Guthrie, 2011: s.194-195)

1. 'Ateşi bıçakla karıştırma'
2. 'Terazinin üstüne basma'
3. 'Tahıl kilesinin üstüne oturma'
4. 'Yüreğini kemirme'
5. 'Yükü kaldırıana yardım et, indirene değil'
6. 'Yaygıların her zaman derli toplu olsun'
7. 'Tanrıların resmini yüzüğünde dolaştırma'
8. 'Küle kazanın izini bırakma'
9. 'Sandalyede meşaleyle temizlik yapma'
10. 'Güneşe karşı işeme'
11. 'Yolun dışında yürüme'
12. 'Sağ elini kolayca uzatma'
13. 'Kendinle aynı çatı altında kırlangıç barındırma'
14. 'Kanca tırnaklı kuş besleme'
15. 'Tırnak ve saç kesiklerinin üstüne işeme ve basma'
16. 'Sivri bıçağı kendinden uzak tut'

17. 'Yurdundan ayrılırken dönüp sınıra bakma'

18. 'Yatak örtülerini dürmek' vs. gibi kurallarda vardır.

Bu kuralların bazılarının anlamı ise şöyledir: 'Ateşi bıçakla karıştırma' demek, güçlülerin öfkesini ve yüksek gururunu kışkırtma demektir. 'Terazinin üstüne basma', adaleti ve eşitliği çiğneme demektir. 'Tahıl kilesinin üstüne oturma', memnun olmak ya da kazanılanla yetinmektir. 'Yüreğini kemirme', ruhunu sıkıntı ve üzüntülerle tüketme demektir. 'Yurdundan ayrılırken geri dönme' derken, yaşamdan ayrılanlara yaşama tutkuyla yapışmamalarını ve yaşam hazlarına kapılmamayı salık veriyordu. Aynı zamanda 'yatak örtülerini dürmek' hep yolculuğa, yani öteki yaşam için bu yaşamı terk etmeye hazır olmaktır (Guthrie, 2011: s.194-195).

Mısır'a seyahatinde Pythagoras, Bacchus ve Orpheus'un sırlarına erişmiştir. Pythagoras düşüncesine mistik bir hava verecek olan varlık kavramını oradan almıştır. En iyi varlık diye beyan ediyordu; ne algılanabilir ne de duyumlara tabidir. Ama her türlü kusurdan beri olarak görünmezdir ve salt olarak akledilirdir. Yani bir tek O, ruhun görüşüne yatkındır, Mutlak birliktir. Monadların monadıdır. O'ndan kaynaklanan tüm varlıklar mükemmel bir ahenk içeren bir konser halinde onun çevresinde ışıklar, çünkü O, her şeyi matematik bir plana göre düzenlemiştir. Bilge, ruhun dünyasına nüfuz edebilmek için duyulur dünyaya yabancılaşmak mecburiyetindedir. Geometri alıştırmaları ona idman hizmeti görür ki, buradan o, var edici birliğin tüketilemez ve dile getirilemez zenginliğini temaşa etmeye yol bulur (Blondel, 2008: s.88-89). Bütün bunlar için zihni bir disiplin gerekir. Bu amaca yönelik olarak Pythagoras, okulunu bir tür manastır tarzında tertip eder. Tالیpler orada on yıl sükût içerisinde yaşarlar. Yeminliler orada kademe kademe birliğin temaşasına gark olmak üzere kendilerini matematiğe adarlar (Capella, 1995: s.85. Bkz. Arslan, 2011).

Pythagoras'ın ahlaki kuralları onun felsefesini oluşturmuştur. Talebeleri tıpkı Hindu keşişler gibi hayvansal besinlerden uzak durmuşlardır. Sofu bir şekilde kendilerine hâkim olmaya çalışmışlardır. Ancak Pythagoras talebelerine evlenmelerini konusunda tembih yapmamış tam aksine evliliği hoş görmüştür. Topluluğa girecek adaylar beş yıllık bir imtihan sürecine tabi tutulmuşlardır. Bu imtihan sürecinde adaylardan sürekli bir sessizlik istenmiştir. Topluluğun tüm üyeleri tıpkı cenobitik keşişler gibi bir arada yaşamışlardır. Herkesten ve her şeyden ayrılmış yerlere ailelerde girebilmiş ancak özel bir eşyalarının olmasına izin verilmemiştir. Onların günlük yaşayış tarzları tıpkı topluluksal bir manastır hayatına benzemektedir. Yemeklerini memnuniyet için değil besin olarak kabul etmişler, uyarıcı özelliği olan içeceklere el sürmemişlerdir (Tural, 2011: s.37). Kısacası Pythagoras, düşünceleri çerçevesinde bir kardeşler topluluğu kurmuştur. Onun görüşleri İsa'dan sonra Mısır ve Filistin'de güçlü bir şekilde destek bulmuştur. Onun düzenine baktığımızda kendi kendini eğitme ve sorgusuzca itaat göze çarpmaktadır.

Dinsel boyutu içinde, Pythagorasçılığın özünde, insan ruhunun ölümsüzlüğü ve onun yalnızca insanların değil, ancak aynı zamanda, diğer yaratıkların bedenlerine girme biçiminde gerçekleşen bir dizi ruh göçü yoluyla evrimine ilişkin bir inanç bulunmaktaydı. Bununla Pythagorasçı yasakların en önemlisi olan hayvan eti yeme yasağı yakından ilişkiliydi. Yediğimiz sığır ya da kuş, bir rastlantı eseri olarak, büyük annemizin ruhunun oturduğu yer olabilirdi. Eğer durum böyleyse, eğer ruh göçü olanaklı ve olağan bir şeyse, tüm canlılar birbirlerine akraba demektir. Buradan da doğanın kardeşliğini savlayan Pythagorasçı öğretisi çıkar. Bu öğretisi bizim düşünebileceğimizden daha ötelere gider, çünkü canlı dünya Pythagorasçılar için bizim koyduğumuz sınırların çok ötesine geçer. İnsanın demek ki, yaşamda, bedenini lekesini silip atmak ve saf bir tin haline gelerek, özü itibarıyla bağlı olduğu, evrensel tinle yeniden birleşmekten oluşan bir ereği vardır. Ruh kendisini tümüyle arındırıp saflaştırıncaya dek, bir dizi ruh göçüne katlanmayı sürdürmek zorundadır. Bu, ruh göçünün bireyselliğinin zorunlu doğuş çarkı tamamlanmadığı sürece devam ettiği anlamına gelir ancak. Pythagorasçılar da en yüksek hedefin, tanrısalla birleşme içinde, benin –kişiliğinin- ortadan kaldırılması olduğundan hiç kuşku yoktur (Guthrie, 2011: s.195).

Öte yandan Platon diyalektik yoluyla Sokrates'in tilmizidir. Ne var ki, geometri bilimini, dahası metafiziğinin ilkelerini Pythagorasçılara, Arkhytas (M.Ö. 428-347)'a ve Timeos (Yaklaşık M.Ö. 500 Yılları)'a borçludur. Onun içinde fenomenal dünya, akledilir dünyanın gelip geçici bir gölgesinden başka bir şey değildir (Copleston, 2013: s.41). O halde hakiki varlığı algılayan duyularımız değil ruhumuzdur/zihnimizdir (Platon, 1989: s.87). Ebedi idealar, Pythagoras'ın sayılarına benzerler. Soyut ve evrenseldirler. Yerleri olan son ideadan kaynaklanan devasa bir mantığı teşkil ederler. Biz onu görmeye, seyretmeye çağrılıyızdır. Bu bizim ebedi mutluluğumuz olacaktır. İşte tüm bilgelik, bu yeryüzü hayatında onu ayırt etmede ve ona hazırlanmakta yatar (Platon, 2014: s.517).

Platon'un idealar ya da formlar kuramı son derece mistiktir. Ona göre, idealar gerçek evrendir. Gerçek evren, ölümsüz ideler evrenidir. İnsan bu evrene ulaşmak için çaba sarf etmelidir ve gerçeğin hayal ve gölgesinden kurtulmak ancak ruh ile mümkündür. Şu halde ruh, Platon'a göre, insanın son derece önemli ve anlamlı bir parçasıdır (Platon, 1990: s.24). Aynı zamanda Platon'un 'Saf Platonizm'i geç spekülatif Hıristiyan mistisizminin büyük ölçüde temel aldığı, en büyük savunucusu Plotinus (M.S. 205-270) olan 'Neo-Platonizm'in dal budak saldırdığı bir köktü' (Mohapatra, 2002: s.203). Denilebilir ki Neoplatonizm, Platon'un görüşleri ile doğunun mistik düşüncesinin adeta kesişme noktasıdır.

Platon'un düşüncelerinin oluşmasında Pythagorasçıların etkisini unutmamak gerekir. Özellikle ruhun ölümsüzlüğü, ruh göçü ve matematiğin yetkinliği konusunda Pythagorasçıların etkisi söz konusudur. Mağara benzetmesinde Platon'da mistik düşünceye kapı aralayan ve bu düşüncenin ana kuramlarını işleyen önemli kavramlara yer verilir. Bunlar (Kılıç, 2014: s.571):

1. Boyunlarından ve ayaklarından küçük yaştan beri zincire vurulmuş insanlar
2. Yanan ateş
3. Ateş ile o insanlar arasındaki dik yokuş
4. Zincirlerden bir gün çözülmek
5. Ateşi görmek
6. Ateşe bakarken zorluk çekmek
7. Gerçek ışık olan güneşe doğru yürümek gibi kavramlardır (Bütün bunlar mistik düşüncenin bir yansımasıdır).

Platon'un birçok diyalogunda Orpheusçu anlayıştan kaynaklanan Pythagorasçı ruh göçü anlayışını benimsediğini, yani ruhun daha önceki hayatında yapıp etmelerinin karşılığı olarak daha yüksek veya daha aşağı türden bir canlının bedeninde yeniden duyulur dünyaya döndüğünden bahsettiğini görmekteyiz. Bu düşüncenin de son derece akla yatkın olduğunu söyleyen Platon için, bir ruhun birden fazla beden eskittiğinden bahsettiğini veya böyle bir anlayışı benimsediğini söylemek güçtür. Fenomenler dünyasında haksızlığa, zulme değer verenlerin ruhlarının kurt, kuzgun bedenlerine girerken, iyi doğru ve erdemli yaşayanların ruhları ise iyi insanların bedenlerine girer. Platon böyle bir ruh göçü anlayışını yazmış olduğu Phaidon diyalogunda şu şekilde ifade eder: 'Kötülerin ruhları, peşlerini bırakmayan bedensel arzularından dolayı, yeniden bir bedene tutsak olana kadar dolaşıp durmaya devam edeceklerdir. Nasıl bir bedene tutsak olacakları da yaşamları boyunca geliştirdikleri huylara bağlı olacaktır. Sözelimi kendilerini oburluğa, taşkınlığa, içkiye kaptırıp, bunlardan hiç sakınmayanların ruhları, eşek gibi hayvanların oyundan gelen bir hayvanın biçiminde doğsa gerek. Haksızlık ya da hırsızlık yapanlar ise kurt ya da yabani kuşlar olurlar. Diğerleri için de yaşarken yaptıklarına uygun yerlere gitmek kolay bir şeydir. En mutlu ruhlar ise felsefe, çalışkanlık ve doğrulukla –adaletle- yaşayan insanların ruhlarıdır. Bazı ruhların ölümden sonra karınca, arı ya da insan gibi diğerlerine göre daha geçimli ve yumuşak huylu hayvanların bedenlerine girmeleri ve buradan doğru ve iyi insanlar olarak çıkmaları mantıklıdır' (Platon, 2015: s.81-82)

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Neoplatonizm, Platon'un görüşleri ile Doğu'nun mistik düşüncesinin adeta kesişme noktasıydı. Bundan dolayı Yeni Akademi'yle birlikte mistisizme dönmek son haddine varır. Plotinus tüm gücünü Platoncu metafiziğe verir. Denilebilir ki, bu dönemin Platon'dan hareket etmek istemesi doğaldır. Çünkü Platon o döneme kadar ki filozoflar arasında mistik yanı çok güçlü olan filozoftur. Platon felsefesinin özellikle son dönemleri, çok açık olarak mistik bir karakter taşır. Yeni Platonculuk adını taşıyan akım Platon'dan başka, Aristoteles ve Stoa'dan da düşünceler taşır. Ancak bu değişik etkilere rağmen, Ye-

ni Plâtonculuk orijinal olan büyük bir düşünce sistemidir. Yeni Plâtonculuğun, İlk-çağ'ın son dönemlerinde en dikkat çekici filozofu da Plotinos'tur (Aster, 1999: s.286).

Plotinos'a göre, prensipte varlık dile gelmez olandır ve tüm gerçeklik ondan 'Sudur' yoluyla varlığa gelir. İlk ışıldadığı yer ideaların dünyasıdır. İkincisi maddenin dünyasıdır ki, biz onda doğarız. Aynı zamanda amacımız olan ilkemize geri dönmek için ilkin çile olarak adlandırılan vazgeçiş yoluyla maddeyi terk etmemiz, daha sonra idealarımızın dünyasını aşmamız ve bir tür üst görüşle, yalnızca zihnin görüşü ile Maver'a'yı keşfe çalışmamız gerekir ki, bu ne herhangi bir düşünceyle ifade edilebilir ne de herhangi bir kelimeyle anlatılabilir. Bu ben'in en üst dışsallaşmasıdır. Yalınlaşmayı gerçekleştiren vecd, kusursuz istirahattir. Plotinos'un bize epopte -gerçekliği hiçbir örtü olmaksızın görenler yani büyük sırların görücüleri- ile özdeş olduğunu söylediği sonsuzla birleşmedir (Blondel, 2008: s.114).

Denilebilir ki, Plotinos'un felsefesinde, Orpheos'tan, Pythagoras'tan ve nihayet Platon'dan gelen öte dünyacı eğilim, onun felsefesinin en son ve en yüksek amacı olarak gördüğü, Tanrı'ya yükseliş ya da Bir olanla birleşme sürecinde en tam ve en sistematik ifadesini bulur. Plotinos ruhun kurtuluşuyla ilgili bir öğretiy geliştirmiştir. O, söz konusu öğretilerinde, insan ruhunun Tanrı'yla birleşmeye yükselişinin güç ve zahmetli bir iş olduğunu söyler. Plotinos'a göre, ruh için kurtuluş, onun bedenini, maddenin kirinden kurtularak saflaşması, kendisinin ve tüm varlıkların yüce ve ilk kaynağına yükselmesi ve Tanrı'yla birleşmesidir. Bu yükseliş kişinin ahlaki ve entelektüel erdemler geliştirmesini gerektirir. Burada önemli olan, duysal dünyadaki şeylerin ve bedenini, ruhun daha yüksek amaçlarını gerçekleştirmesine engel olmasını önlemektir. Plotinos'a göre, ruhun felsefedeki entelektüel faaliyete yükselebilmesi için, önce dünyadan ve onun maddi değerlerinden vazgeçmesi gerekir. Kişi, öncelikle kendisini sağlam ve doğru düşünme bakımından disipline etmelidir. Bu tür bir düşünme, kişiyi bireyselliğinin üstüne yükseltir ve varlıklara ilişkin bilgi yoluyla, insanın kendisini, dünya düzenini kavramasını ve her şeyin Tanrı'nın eseri olduğunu görmesini sağlar (Cevizci, 1998: s.205)

Ruhun kurtuluşuna, Tanrı'ya yükselişi ve Bir'le birleşmesine giden yolda, ahlaki erdemler kadar kuramsal ya da entelektüel değer ve erdemler de önemli bir yer tutar. Hatta Plotinos, bu yükseliş sürecinde ahlaki öge ve uygulamanın, kuramsal ya da entelektüel ögeye tabi olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte, Tanrı'yla birleşme yolunda ruhu harekete geçiren ilk ve temel güç, aşktır. Buna göre:

1 - Tinsel aşk, 2 - Akılcı aşk, 3 - İrrasyonel aşk olmak üzere, ruhun üç kısmına -Plotinos'ta ruh üç parçalıdır- uygun düşen üç ayrı aşk vardır (Cevizci, 1998: s.205).

Platon ile Plotinos, Trinite'nin evrenin nedeni olduğunu ileri sürmüşlerdir. Trinite şunları içerir (Plotinos, 1996: s.26):

1 - Bir: Her türlü ayırımın üstünde mutlak şartsız olan Tanrı'dır. Bir, bir oluş değil, fakat ilk ürünü olan oluşun kaynağıdır. Bir, yetkindir; hiçbir şeysiz, hareketsiz ve ihtiyaçsızdır, ancak biz onun taşıdığını ve bu taşmanın ise yaratıcı olduğunu söyleriz

2 - Akıl -Nous-: Bir olarak yansıyan tanrısal aklın ruhu'dur. Akledilir âleme ilham veren, tüm tanrısal ide ya da nedenlerin ilke ya da kaynağı olan gerçek bir söz. Sonlu dünya ile mutlak arasındaki aracı Nous'tan çıkar.

3 - Ruh - Psyche: Acı ve fiziksel evrenimizin nedeni yaşamdır ve tüm var olanların destek ve nedeni onun yaşam soluyan ilkesidir.

Bu nedenle insan, St. Pavlus'un ifade ettiği gibi: 1 - Beden -Soma- 2 - Ruh - Psyche- 3- Akıl -Nous- dan oluşan üç aşamalı bir özdür. Aynı zamanda mistik yolun üç gerçek aşaması bunlarla örtüşür ve bunlar:

1 - Beden ve isteklerinin saflaşması

2 - Akli olana uygun bir ilerlemeyle ruhun aydınlanması

3 - İnsanın Nous'la bir olmayı mümkün kılan ruhsal açılımını tamamlaması sonunda gelen beklentidir (Mohapatra, 2002: s.204).

Neoplatonistler'in en önemli özellikleri düşünce hayatına önem vermiş olmalarıdır. Peki, Platonus gerçekten dünyadan fiziksel bir ayrılığı mı tavsiye etmişti? Onlar ruhun ancak düşünce yoluyla dünyevi düşüncelerden arınıp kurtuluşa ereceğini düşünmüşlerdir. Onlara göre doğal nesnelere sadece ruh sayesinde önem kazanmıştı. Bu bakımdan dünyadan el etek çekme düşüncesini onların düşünceleri arasında görmek mümkündür. Fakat bu iç dünyayla mı ilgili bir sistem yoksa öteki dünya ile mi olduğu konusu tartışmalıdır. Bu akımın diğer önemli isimleri Porphyry (M.S. 233-305), Lamblichus (M.S. 245-325) ve Praclus (M.S. 412-485)'tur. Ancak bu felsefi sistemin Mısır'da ilk oluşan Hıristiyan monastisizmine nasıl bir etkisi olmuştu? Mackean'a göre bu etki sadece Helen eğitimi alanlar üzerinde tesir yapmıştır. Bu bakımdan Neoplatonizm daha ziyade kişisel düşünce üzerinde etki yapmıştır (Tural, 2011: s.41).

Sonuç

Grek dünyasında ilk dönem felsefesinin çalışma alanını belirleyen mitoloji ve din, içerik değişikliğiyle Milet sonrası felsefeyi mistik ve metafizik bir içeriğe yönlendirmiştir. Ancak bu yönlendirme Grek felsefesinde filozofların felsefelerini, dinsel teorik ve pratiğin iç içe geçtiği felsefeler haline getirmemiştir. Bu durum mitoloji ve dinin içerik değişikliğine uğrayarak felsefe üzerindeki etkinliğini her dönemde sürdürdüğünü göstermektedir. Bu etki, şu önemli sonucu ortaya çıkarmıştır: Grek Düşünce dünyasında mitoloji ve dinin felsefe üzerindeki etkisi, ilk dönemde teogoniden kozmogoniye geçişte laik ve akılcı bir felsefeyi şekillendirirken, sonraki dönemde Orfizm ile mistik ve metafizik öğelerin egemen olduğu farklı bir akılcı

felsefeyi şekillendirmiştir. Aynı zamanda Orfizimde ruhun bedensiz özgür olabileceği inancı, Grek dünyasına yeni bir ruh anlayışını yerleştirmiştir. Ruh, bedenden ayrıldığı zaman temiz, saf ve kutsal olacaktır. Bu ruh anlayışı ne Homeros döneminde ne de Milet felsefesinde yoktur. Bu bağlamda Orfizmin Grek dünyasına etkileri yeni bir ruh anlayışı, mistik tapınma ritüelleri ve tanrıların özellikleri konusundadır. Ayrıca bu konular, Orfizmin Grek inancına getirdiği yeniliklerdir.

Grek felsefesi, insan düşüncesini en yüksek seviyede soyutlaştırmış ve genelleştirmiştir. Ancak, bu düşünce hareketinin kaynağında iki önemli konu vardır: Birincisi felsefi türden olmayan bir itmenin bulunması; ikincisi de hareketin ulaştığı felsefi doktrinin saf akli aşığı iddia etmesidir. Çünkü Diyonizos heyecanı Orfeus da, oradan da Pythagorasçılık'ta devam etmiştir. Gerçekten de Pythagoras'dan Platon'a kadar giderek rasyonellik dozu artan Grek felsefesinde, M.Ö. 6. Yüzyılda gelişmiş bir din ve gizli bir tarikat hüviyeti taşıyan Orfizmin dinamik bir etkisi olmuştur. Diyonizos adı verilen bu dinin tanrısı, Trakya'dan gelmiş olup sermestlik ve sarhoşluk hallerini kutsallaştıran bir efsaneyle iç içedir. Bu dinin inananları, ayinlerini belli bir cezbe ve sarhoşluk halinde yapmışlar ve böylece tanrılarla birleştiklerine inanmışlardır. Ancak bu dine sonradan karıştığı anlaşılan Orfeus'la birlikte bu kültürde önemli bir reform yapılmış; şarap içerek sarhoş olmanın yerini züht sarhoşluğu almıştır. Orfeus dininin mensupları şarabı sadece sembol olarak kullanmışlar ve Tanrı'yla birleşmenin sarhoşluğunu aramışlardır. Onlara göre, insanın ilahi bir kaynağı vardır ve ruh bu dünyada bedene hapsolmuştur. Bu mahkûmiyetin daha kötüsü ise ruhun insandan sonra bir bitki veya hayvana bürünmesidir. İşte Orfeus dini, Diyonizos kültüne eklenmek suretiyle insan ruhunu bu devamlı doğuş çarkından kurtararak ilahi menşesine geri götürmek yani Tanrı'ya kavuşturmak amacı gütmüştür.

Orfizmin mistik tapınma ritüelleri ve ruh inancı Phytagoras felsefesi üzerinde etkilidir. Pythagoras felsefesi Orfik mitoloji ile bağlantılıdır. Aynı zamanda Orfizmin, beden ruhun hapishanesi olduğu inancı, Platon felsefesinde ruh beden karşıtlığı olarak formüle edilmiştir. Platon'dan hareketle Yeni Plâtonculuğun, İlkçağ'ın son dönemlerinde en dikkat çekici filozofu olan Plotinos ise Platon'un görüşleri ile Doğu'nun mistik düşüncesinin adeta kesişme noktası olmuştur. Kısacası Pythagoras'ın felsefesinde bir sayı mistisizmine bürünerek devam eden bu anlayış Platon'a kadar uzanmaktadır. Fakat bu anlayışın son noktalarında bulunan Plotinos felsefesi daha açık bir şekilde mistiktir. Böylece kaynağında Orfeusçuluk bulunan Grek mistisizmi, giderek diyalektik bir mistiklik halinde gelişmiştir. Yani buradaki zihni gelişmeyi, zihin dışı bir kuvvet doğurmuş ve onu zihin ötesindeki son noktaya kadar götürmüştür.

Pythagorasçı okul, Grek felsefesinde, Batı geleneğini temsil etmektedir. Pythagorasçı okulun en önemli özelliği, onlarda felsefeyi doğuran, felsefi düşüncüyü yaratan motifin değişmesidir. Buna göre Pythagorasçılar felsefeyle salt pratik amaçlarla uğraşmışlardır. Burada amaç, anlamak ya da öğrenmekten ziyade arın-

mak; bilgi yoluyla saflaşarak evren ruhuyla birleşmek olmuştur. Yani Pythagorasçılarda felsefe, varlığı araştırmanın ötesine geçerek, bir yaşam tarzı olmuştur.

Pythagorasçıların amacı; insanın kendisini, beden ve ruh göçüne köle olmaktan kurtarmaktır. İnsan ne denli kötü ve günahkâr bir yaşam sürerse, öldükten sonra ruhunun aşağılayıcı bir hayvan bedenine girme ihtimali o denli yüksek olmaktadır. Pythagoras'ın din yenilikçiliğinin temelinde, ruhun ölüm sonrasındaki durumu problemi vardır. Ona göre ruh bedene zincirlenmiştir, beden ruh için bir hapisanedir. Ölüm sonrası ruh başka bir bedene göç etmektedir. Bu göç, ruhun dünyadaki yaşamına bağlı olarak sonuçlanmaktadır. İyi ve temiz bir ruh yüksek bir bedene göç etmektedir. Fakat ruhun gerçek çabası; özgür yaşamak, yani bedene bağımlı olmaksızın mutlak ruh durumuna ulaşabilmek olmalıdır. Bu amaca ulaşabilmek için, Pythagoras öğrencilerine bazı yollar göstermektedir.

Dinsel boyutu içinde, Pythagorasçılığın özünde, insan ruhunun ölümsüzlüğü ve onun yalnızca insanların değil, ancak aynı zamanda, diğer yaratıkların bedenlerine girme biçiminde gerçekleşen bir dizi ruh göçü yoluyla evrimine ilişkin bir inanç bulunmaktadır. Pythagorasçı öğretisi bizim düşünebileceğimizden daha ötelere gitmektedir çünkü canlı dünya Pythagorasçılar için bizim koyduğumuz sınırların çok ötesine geçmektedir. Demek ki insanın, yaşamda, bedeninin lekesini silip atmak ve saf bir tin haline gelerek, özü itibarıyla bağlı olduğu, evrensel tinle yeniden birleşmekten oluşan bir ereği vardır. Ruh kendisini tümüyle arındırıp saflaştırıncaya dek, bir dizi ruh göçüne katlanmayı sürdürmek zorundadır. Bu, ruh göçünün bireyselliğinin zorunlu doğuş çarkı tamamlanmadığı sürece devam ettiği anlamına gelmektedir. Ancak Pythagorasçılar da en yüksek hedefin, tanrısalla birleşme içinde, ben'in ortadan kaldırılması olduğundan hiç kuşku yoktur.

Diğer yandan Platon'un düşüncelerinin oluşmasında Pythagorasçıların etkisini unutmamak gerekir. Özellikle ruhun ölümsüzlüğü, ruh göçü ve matematiğin yetkinliği konusunda Pythagorasçıların etkisi söz konusudur. Mağara benzetmesinde Platon'da mistik düşünceye kapı aralayan ve bu düşüncenin ana kuramlarını işleyen önemli kavramlara yer verilmektedir.

Platon'un birçok diyalogunda Orpheusçu anlayıştan kaynaklanan Pythagorasçı ruh göçü anlayışını benimsediğini, yani ruhun daha önceki hayatında yapıp etmelerinin karşılığı olarak daha yüksek veya daha aşağı türden bir canlının bedeninde yeniden duyulur dünyaya döndüğünden bahsettiğini görmekteyiz. Bu düşüncenin de son derece akla yatkın olduğunu söyleyen Platon için, bir ruhun birden fazla beden eskittiğinden bahsettiğini veya böyle bir anlayışı benimsediğini söylemek güçtür. Fenomenler dünyasında haksızlığa, zulme değer verenlerin ruhları kurt, kuzgun bedenlerine girerken, iyi doğru ve erdemli yaşayanların ruhları ise iyi insanların bedenlerine girmektedir.

Yeni Plâtonculuk orijinal olan büyük bir düşünce sistemidir. Yeni Plâtonculuğun, İlkçağ'ın son dönemlerinde en dikkat çekici filozofu da Plotinos'tur. Denilebilir ki, Plotinos'un felsefesinde, Orpheos'tan, Pythagoras'tan ve nihayet Platon'dan gelen öte dünyacı eğilim, onun felsefesinin nihai ve en yüksek amacı olarak gördüğü, Tanrı'ya yükseliş ya da Bir olanla birleşme sürecinde en tam ve en sistematik ifadesini bulmaktadır. Plotinos ruhun kurtuluşuyla ilgili bir öğreti geliştirmiştir. O, söz konusu öğretisinde, insan ruhunun Tanrı'yla birleşmeye yükselişinin güç ve zahmetli bir iş olduğunu söylemektedir. Plotinos'a göre, ruh için kurtuluş, onun bedenini, maddenin kirinden kurtularak saflaşması, kendisinin ve tüm varlıkların yüce ve ilk kaynağına yükselmesi ve Tanrı'yla birleşmesidir. Bu yükseliş kişinin ahlaki ve entelektüel erdemler geliştirmesini gerektirmektedir. Burada önemli olan, duyuşal dünyadaki şeylerin ve bedenini, ruhun daha yüksek amaçlarını gerçekleştirmesine engel olmasını önlemektir. Plotinos'a göre, ruhun felsefedeki entelektüel faaliyete yükelebilmesi için, önce dünyadan ve onun maddi değerlerinden vazgeçmesi gerekmektedir. Kişi, öncelikle kendisini sağlam ve doğru düşünme bakımından disipline etmelidir. Bu tür bir düşünme, kişiyi bireyselliğinin üstüne yükseltir ve varlıklara ilişkin bilgi yoluyla, insanın kendisini, dünya düzenini kavramasını ve her şeyin Tanrı'nın eseri olduğunu görmesini sağlamaktadır.

Aynı zamanda ruhun kurtuluşuna, Tanrı'ya yükselişi ve Tanrı'yla birleşmesine giden yolda, ahlaki erdemler kadar kuramsal ya da entelektüel değer ve erdemler de önemli bir yer tutmaktadır. Hatta Plotinos, bu yükseliş sürecinde ahlaki öğe ve uygulamanın, kuramsal ya da entelektüel öğeye tabi olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte, Tanrı'yla birleşme yolunda ruhu harekete geçiren ilk ve temel güç, aşktır.

Neoplatonistler'in en önemli özellikleri düşünce hayatına önem vermiş olmalarıdır. Peki, Platonus gerçekten dünyadan fiziksel bir ayrılığı mı tavsiye etmiştir? Onlar ruhun ancak düşünce yoluyla dünyevi düşüncelerden arınıp kurtuluşa ereceğini düşünmüşlerdir. Onlara göre doğal nesnelere sadece ruh sayesinde önem kazanmıştır. Bu bakımdan dünyadan el etek çekme düşüncesini onların düşünceleri arasında görmek mümkündür. Fakat bu iç dünyayla mı ilgili bir sistem mi yoksa öteki dünya ile mi olduğu konusu tartışmalıdır. Neoplatonizm daha ziyade kişisel düşünce üzerinde etki yapmıştır.

Kaynaklar

- Akarsu, Bedia, (1984). Felsefe Terimleri Sözlüğü, 3. Basım, Ankara: Savaş Yayınları.
- Arslan, Ahmet (2011). İlkçağ Felsefe Tarihi, 5. cilt, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Atış, Naciye (2009). Grek Düşünce Dünyasında Felsefe Din ve Mitoloji İlişkisi, Bursa: Kaygı Dergisi.

- Bertrand, Russell (1983). Batı Felsefe Tarihi, (Çev), Muammer Sencer, İstanbul: Say Yayınları.
- Blamires, David (1971). A Comparison of Their Sermons on Homo Guidam Fecit Cenam Magnam, Modern Humanities Research, Association, the Modern Languages Review, Vol: 66, No:3.
- Blondel, Maurice (2008). Mistisizm, (Çev), Özkan Gözel, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Capella, Wilhelm (1995). Sokrates'ten Önce Felsefe II, (Çev) Oğuz Özügül, 1. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Cevizci, Ahmet (1998). İlkçağ Felsefe Tarihi, 1. Basım, Bursa: Asa Kitabevi
- Cevizci, Ahmet (2012). Felsefenin Kısa Tarihi, İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, Frederick (2013). Felsefe Tarihi, (Çev), Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları.
- Kılıç, Cevdet (2014). Platon'un Metafizik Terminolojisi ve Mağara Alegorisinin Mistik Temelleri, Cilt: 7, Sayı: 33, Samsun: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.
- Erhat, Azra (1993). Mitoloji Sözlüğü, 5. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ernst Von Aster (1999). İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, (Çev), Vural Okur, İstanbul: İm Yayın Tasarım.
- Güngör, Erol (1982). İslam Tasavvufunun Meseleleri, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kahveci, Kutsi (2014). Bir Mistik Düşünür Meister Eckhart, Erzurum: Eser Matbaacılık.
- Kamıran, Birant (1987). İlkçağ Felsefe Tarihi, Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Kara, Mustafa (1998). Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kök, Mustafa (2001). Mistik Dünya Görüşü ve Bergson, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Kutluer, İlhan (2005). Mistisizm, İslam Ansiklopedisi, Cilt: 30, Ankara: TDV Yayınları.
- Melek Dosay Gökdoğan (2007). Pisagor, İslam Ansiklopedisi, Cilt: 34, Ankara: TDV Yayınları.
- Mohapatra, A. R. (2002). Dinsel Deneyim, (Çev), Metin Yasa, Tabula Rasa, Yıl: 2, Sayı: 5, Mayıs-Ağustos, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Platon, (2014). Devlet, (Çev), Sabahattin Eyüboğlu – M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon, (2015). Phaidon, (Çev), Furkan Akderin, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Platon, (1990). Phaidros, (Çev), Hamdi Akverdi, İstanbul: M.E.B.Yayınları.
- Platon, (1989). Timaios, (Çev), Erol Güneş, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Plotinus, (1996). Enneadlar, (Çev), Zeki Özcan, Bursa: Asa Kitabevi.
- Sunar, Cavit (1979). Mistisizm Nedir? Ankara: Kılıç Kitabevi.
- Tural, Murat (2011). Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- W. K. C. Guthrie (2011). Yunan Felsefe Tarihi –Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar- (Çev), Ergün Akça, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Walter Kranz (1976). Antik Felsefe, (Çev), Suad Y. Baydur, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.